

Срещата на човека с Бога в трилогията „Жътва” от Константин Петканов

Никола Бенин

*„Действително цялата историческа съдба не е нищо друго,
освен съдбата на човека, а пък съдбата на човека не е нищо друго,
освен съдбата на най-дълбоките вътрешни отношения между човека и Бога.”*
Николай Бердяев

The present work is focused on the pragmatic relationship between Man and God. The Man has been represented as praying for welfare and prosperity. The key issue of grace has been analyzed in terms of Christianity.

Key words: God, Christianity, grace, welfare.

ВЪВЕДЕНИЕ

В големия брой романи на Константин Петканов явно и концептуално е ситуирана темата за религията, за уповащата вяра на българина към Бога. Нейните смислопораждащи кодове ни разкриват редица ценностни ориентации, които се оказват пътеводители на човека в неговото объркано и често пъти трагично битие. Битие на потиснатия и заробен в собствената му екзистенциална среда.

Човешкото съзнание сакрално обвързва с християнския Бог всичко случващо се в живота. Вътрешната драма на хората и външните социални и политически конфликти се решават винаги с неотменната мисъл за божията помощ, за висшата благодат. Срещата на човека с Бога обаче не е само и единствено в сферата на упованието, надеждата и нуждата за помощ в екстремни ситуации, а преди всичко среща в широкото духовно поле, там, където се дават криле на мъченика и той се научава да се освободи от суровото притегляне на ежедневните грижи и постоянни неволи. Духът на човека безспорно се крепи и извисява вътре в затвореното, родово пространство и навън в божествения универсум.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Осезателното присъствие на Бога в живота на каваклийци се чувства от началото до последните страници на трилогията “Жътва”. Още в първата глава на романа “Старото време” повествователното внимание на Константин Петканов е насочено към следните равнища на безкрайното приближаване на човека до Божията истина и сила.

Най-напред християнската вяра се обективира с акта на милосърдие, който дядо Костадин Пендев проявява спрямо премръзналите керванджии. Известно е, че състраданието и благодаянието са крайгълните камъни в системата на християнската религия. Чарлз Тейлър пише: „В християнството основното понятие е понятието *agape* или милосърдието, утвърждаването на любовта на Бога към света (Иоан 3:16), която хората, приемайки я, трябва ан свой ред да я насочат към ближният си.” [2, 265]. Керванджиите се молят неистово: “Измряхме от студ. Добитъкът ни измръзна. Ако сте християни, подслонете ни.” [3, 32]. На фона на тази човешка уязвимост от природните стихии Константин Петканов внушава лесно уловимата идея за нравствената извисеност на християнина, за етичността, която е закодирана в източното православие. Това не е единственото смислово послание, което се носи от този зов за помощ. Още в началото на първия роман в трилогията е експлициран специфичния дискурс на противопоставянето между българите и другите, т. е. турците, както ще се види по-нататък в текста. Свидетели сме, от една страна, на миролюбивата християнска добродетелност, на човечност и благородство

в затвореното патриархално общество, и от друга – на подсъзнателна нагласа и инстинктивни импулси за верска общност и оразличаване с другата религиозна система.

В контекста на проецираната граница: християни – нехристияни се визира идентитета на българското. Тъй като България е под турско робство и е невъзможно да се говори за национална обособеност и идентичност, единствено съхраненият български дух, култура и източноправославна религия емблематизират българската народност. Явно е, че още в началото на романа Константин Петканов поставя явни маркери и скрити стратегически ключове, чрез които в сюжетно-фабулното развитие изглежда дълбоки духовни и исторически конфликти.

В цялостния смисъл на вярата в Бога съществено място заема търсенето на помощ в трудни моменти, използването на милост и защита, когато сме изпаднали в беда. Дядо Костадин Пендев е представен в първата ситуация на изпитание – борбата с вятъра, посредством два характерологични жеста. Той дава с гърба си отпор на вилнеещата природна сила и малко след това в сигурния топос на стаята в къщата посредством вербалното призоваване на Бога, съпроводено със задължителното кръстене, съумява да укроти виелицата. “По-късно, съблечен за спане, дядо Костадин стоеше върху постелите, шепнеше тиха молитва и се кръстеше. Навън вятърът беше изпълнил полето и напираше върху къщите. Брястовете фучаха като подплашени биволи, а старият орех пшкеше и с мъка се задържаше на земята” [4, 32 – 33].

В “Старото време” се борят човекът и природата, волята и дръзнението срещу спялата стихия и разрушителната сила. Обрисуваният микрокосмос обхваща натурализирания човек и одухотворените природни явления и предмети. Много често, особено в началото на първия роман в трилогията, името на дядо Костадин Пендев се заменя с Пендевския дъб. Номинацията явно ни отвежда към нещо здраво, стабилно, като същевременно задпоставено семантично е ситуирана към митологичното магическо обвързване между човека и природата. Усещането за тъмнина – действието се извършва в късната вечер, екстатичност, първичност и неорганизираност е пълно. Молитвата е тази, която помага на дядо Костадин да спечели първата си победа – тази над вятъра. На него му предстоят с Божията помощ да спечели заедно със своите съселяни още много битки в социалното и културното поле.

Интересно е да се разтълкуват няколкото наслагвания на метафорични асоциации около основната идея за Божието начало и стремещт на човека да организира живота си, подкрепян и напътстван от християнския Бог. Гласът на Пендевския дъб се възприема като “блага вест” и веднага в съзнанието ни изниква чудото на Благовещението. Налице е и типичната християнска благословия: “Бог да ти даде дълги дни” [5, с. 32]. Това заклинателно обвързване на простосмъртния човек с Божията благодат носи в себе си упованието за най-ценната придобивка – запазването и продължението на живота. Именно вседържателят Бог е този, който ражда живота и който разполага в универсума с всичко съществуващо на земята.

В първа глава на романа “Старото време” се среща и изречението: “Тия думи прозвучаха като благословия” [6, с. 32]. Тук са концентрирани изказващите възможности на индивидуалния благороден човешки дух. Дядо Костадин сам търси надежда, сила и подкрепа у Бога, но и самият той, използвайки тази опора, дарява сигурност и радост на приютените керванджии. Той се явява един своеобразен неинституционален наместник на Христос, той носи Божията промисъл за общност и взаимопомощ.

Вярата в Бога е изразена в зримо-веществен план чрез сакралните атрибути: иконостасът и кандилото, които наред с кръста представят същностната ритуална страна на ортодоксалната религия. Свещеното място на изток в стаята е своеобразен олтар, където се осъществява мистичната връзка с Иисус Христос.

Показателно е, че вятърът разплюва кандилото и скоро след това утихва. Чудотворната сила на християнската религия се противопоставя на природните стихии, организира света, превръща хаоса в хармония. Божията намеса успява да укроти и подчини на порядъка цялата върлуваща и смразяваща фурия и по този начин дава сигурност и спокойствие на изтерзаната човешка душа. Дядо Костадин отново се прекръства и с радост затваря очи. В текста недвусмислено е подчертано: "Силна ръка го крепеше" [7, с. 33]. Несъмнено това е Божията ръка. Преди да заспи Пендевският дъб шепне втора молитва: "Боже, благодаря ти, че си ми дал живот" [8, с. 33]. В нея е синтезирана виталността на героя и признателността, че е полезен на рода и на хората.

Въобще в първа глава на романа "Старото време", самото наименование ни пренася в мрака на историческата немота и застиналост, християнската вяра прави възможно човекът да се ориентира и оцелее във враждебния свят, уповавайки се и спазвайки пред-писаните канони. Обвързаността на индивида с Бога премахва неговата несигурност и неувереност. Вярата е нишката, чрез която крайното, смъртното се вплита в безкрайността и неогледимостта на Трансцедента и трудното и трагичното съществуване се влива във всеобщата организираност на универсума. Чрез нея и в нея човешката личност живее боговдъхновено и намира смисъла на своя живот. Така християнската вяра прави живота възможен.

След справянето с природната стихия упованието в Бога е насочено към изкарването на прехраната, представена емблематично с осигуряването на хляба. Загрижеността на дядо Костадин и неговите съселяни относно поникването на житото във вкочанясалата земя е голяма и болезнена. Мислите и чувствата на каваклийци са отправени към биологичното оцеляване и инстинктът за самосъхранение ги прави индивидуалисти, самотници, макар че живеят в една общност. Не случайно първата среща на дядо Костадин, по пътя му към обединяването със съселяните си за общата кауза, е с маргиналните хора. Баба Русафина "заденена с товар дърва" по пътищата край нивите. Пишен Георги с мъка с едно магаре оре единствената си нива голяма колкото "щъркелско гнездо", а бате Коле улавя една богомолка, за да се нахрани. Хора чудаци, хора притиснати от своите неволи и сиромашия, сякаш забравени от Бога, се мъчат по какъв ли не начин да свържат двата края.

Баба Русафина обаче не забравя, че Исус Христос ще се смили над нейните теглила. Тя казва: "Ще работим, Дине, и Бог ще помогне! Досега работата не ми е дотегнала" [9, с. 35]. Критериите за екзистенциална пълноценност се търсят в ценността на труда и вярата в Божията подкрепа. Внушава се мисълта, че Бог помага на упоритите и трудолюбивите. Така работата, като същностна човешка дейност се обвързва с християнската религия. Това е орисията на изгонения от Рая човек, това е тежобата, която той трябва да понесе поради грехопадението си. Това е справедливото Божие наказание. И все пак всемилостивият вседържател не изоставя грешния човек, особено когато неговият житейски път е правилен и праведен.

След като в началото на романа "Старото време" е представено благоговейното отношение на отделния човек към Бога, след като трепетната молитва или дори самото споменаване на името на Исус Христос вдъхва надежди за излизане от капана на безизходността, наставя процес на обединяване в онтологичната територия на индивидуалните самосъзнания, осъществява се под духовния свод изконната съ-принадлежност в православната общност. В цялостната картина на втъкването на тополчанина в религиозния колектив и осъществяването на практика на "съборния" смисъл на християнството, предно място по хронология заема молебена за дъжд в местността "Света Елена".

Множествеността на хората от Топола, обединени от безпокойството за голямата суша, е показано в романната конструкция чрез смисленатоварения топос

на пътя. “Улиците на Топола се оказаха тесни. Народът се тълпеше, притискаше се до трънените плетища, дигаше тънък прах и мълчеше” [10, с. 44]. В това религиозно съ-битие пътят метафорично сигнифицира едно спасително духовно състояние, което ще изведе кротките и подтиснати българи към спасение и оцеляване. Социалното пространство се оказва тясно при обединяването на колективната стихия. Сякаш тайнствени центроустремителни сили, пораждащи се от упованието на всички към Бога, увличат народа към това свято за тях място. Пътищата са наречени “улицы” и ние не можем да кажем дали това е случайно, или не, но при всички случаи тази дума (Йовков казва, че “думата е страшно нещо”) е точно употребена според експлицираните смислопораждащи кодове. Ако художествената същност на *пътя* се свързва с Аз-а, със стремленията на отделния човек (ще припомним Пеньо-Пеневия поетически афоризъм: “Човекът е човек, когато е на път”), то *улицата* се припознава в поетическото пространство с присъствието на хората, тълпата (достатъчно е да споменем поезията на Христо Смирненски и Никола Вапцаров).

Пътят е натоварен с екзистенциално-философски смисъл на човека, отвеждащ го към високи цели или за нещастие неводещ за никъде. Пътуването на личността към света и към себе си изразява нейната драма, показва вечното човешко неспокойство, вечната духовна жажда и мисъл за промяна. В трилогията “Жътва” образът на пътя неотклонно присъства в живота на дядо Костадин и неговите синове; тяхната орисия е да възвисят себе си в света на идеалите и да поведат народа за извоюването на жизнено-важни ценности, най-висшата от които е свободата.

В сравнение с *пътя улицата* е маркирана с определен социален смисъл; на нея колективното желание се люшка от спонтанните, първични викове до осъзнатия протест, от гнетящото мълчание и спотаения шепот, до полудяването и “пиянството”. Улиците в Топола стават съсредоточие на първото, показано в романа “Старото време”, събиране на народа, обединен от една идея – идеята за обвързаността на човешкия живот с Божията справедливост и благодат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По-нататък, на страниците на трилогията “Жътва” ще се срещнем с други характерологични топоси като: кръчмата, борището, мястото за хоро, черквата, училището, където хората се сплотяват, стават едно общо цяло и заедно преодоляват възникналите опасности и исторически предизвикателства. Тополчани по време на литийното шествие се все още в етапа на неосъзнат активен групов живот. Те са в сферата на предсоциалната реакция, водени от инстинкта за самосъхранение, от усещането за материален колективен полза. Потопена в своето реално прагматично битие, личността се включва в общия религиозен ритуал, за да превърне вещния мир в свое собствено достойние. Съществува причина за това е, че хората не са приобщени към духовната християнска традиция – в селото все още няма църква. Така че техният колективен жест не е боговдъхновен. Връзката на народа с Бога е прагматична. Каваклийци се молят на Исус Христос да им помогне, да ги избави от заплащането ги неплодородие, без да са пленени изцяло от нравствено-философската мащабност на християнското учение, без да изповядват като добри християни библейските ценности. Ето защо народът е идентифициран като тълпа: „Народът се тълпеше [Разр.е моя-Н.Б], притискаше се до трънените пътища...” [1, 44].

Духовното извисяване на народа и срещата на човека с Бога на по-високо религиозно равнище ще бъде обект на друго изследване.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Бердяев, Н. *Смисълът на историята*. [Опит за философия на човешката съдба]. С: ИК Христо Ботев, 1994.

[2] Тейлър, Ч. *Изворите на Аза*. [Формирането на модерната идентичност]. С: Сонм, 2003.

[3] Петканов, К. *Жътва*. [Старото време, Хайдути, Вятър ечи]. С: Български писател, 1968.

[4] Петканов, К. Пак там.

[5] Петканов, К. Пак там.

[6] Петканов, К. Пак там.

[7] Петканов, К. Пак там.

[8] Петканов, К. Пак там.

[9] Петканов, К. Пак там.

[10] Петканов, К. Пак там.

[11] Петканов, К. Пак там.

За контакти

Гл. ас. Никола Димитров Бенин, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Катедра Български език, литература и изкуство, e-mail: nbenin@abv.bg, тел. 082/ 824 083

Докладът е рецензиран